

ВЕРЕЦЬКИЙ ПЕРЕВАЛ ЯК ТОРГОВИЙ ШЛЯХ

Міськов І. О. (Ужгород)

У даній статті розглядається проблема Верецького перевалу як торгового шляху у середньовіччі. Даний перевал слугував військовою дорогою для номадів. Серед географічних місцевостей, де могли перебувати номади виділяються Чоп-Барвінок-Невицьке-Нижні Ворота. Дослідник Роман Кіш вказує на проникнення каріотипів балканського цитотипу з Балкан і дакійській шлях міграції *Allium scorodoprasum* у східнокарпатський регіон та Центральну Європу. Понад тисячу років тому, у давні часи на «Закарпатті» клімат був несприятливим для постійного перебування номад: болгар (булгар), угорців та інших. З приводу назви сонця у болгарів та угорців, дослідник О. Сулейманов вважає, що символи сонця обиралися племінними гербами-оберегами сонцепоклонників. Назви знаків, що стали державними, поширюються на весь народ. Така одна зі схем утворення етнонімів, вельми продуктивна в епоху першоїєрогліфічного письма. Гербовий знак і його назва тиражувались у найрізноманітніших мовних середовищах. Модель етноніма «сонячного орла» притаманна як болгарам, так і угорцям. Щодо самих Верецьок, в давнину – Олио Верецке (тепер Нижні Ворота, Воловецького району, Закарпатської області), то вони як перевал, а потім як земля, помістя, село згадуються у хроніці Рогерія як Руський перевал, у королівських і державних грамотах 1263, 1309 р., 1430, 1465 р. Дослідник Т. Легоцький повідомляє, що Верецьки відомі з XII ст. як маєток дворянської родини Без, а в XIII ст. від Шімона – зятя Банкбана забраного на користь королеви Гертруді. Далі маєток належав (1263 р.) Магістру Аладару – королівському послу у Греції, де представляв інтереси Угорського королівства, а пізніше займав посаду дворцевого судді першої дружини угорського короля Карла I (Роберта) Анжу (1308- 1342). У 1309 р. помістя Сентміклош (Чинадієво), Свалява (Zolna) та Верецке (Veraske) стали власністю сина Аладара – Якоба. З кінця IX ст., а може і пізніше у цьому регіоні була створена перша торгова факторія, а потім дерев'яно-земляне укріплення («міфічний замок Унг»). Даний регіон був багатий на сіль, видобуток якої був державною монополією в Угорському королівстві. Можемо, припустити, що і Верецький перевал, міг слугувати одночасно як військовим так і торговельним шляхом, через який вивозили сіль в інші європейські королівства. А як торговий перевал він починає функціонувати за Анжуйської династії. Проте, дане питання вимагає подальшого вивчення.

Ключові слова: Верецьке, перевал, номади, торговий шлях, дослідник, етнонім, клімат, сіль, замок Унг, «Закарпаття».

Постановка проблеми. Об'єктом нашого дослідження є Верецький перевал, а предметом – військова, транзитна чи торгова дорога через вищезазначений перевал. Автор даної статті поставив перед собою наступні завдання: прослідкувати відносини християн із номадами; охарактеризувати кліматичні умови даного регіону понад 1000 років; дослідити угорські-візантійські болгарські відносини у IX-XI століттях; вивчити формування комітатів і прикордонних територій Угорського королівства; розкрити соціально-економічний розвиток Анжуйської династії; відслідкувати відомості про поселення Верецьке у документах. Всі ці питання пов'язані із Верецьким перевалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні, проблема Верецького перевалу є актуальною, оскільки в останні роки тривають дискусії щодо переходу угорців через даний перевал, про що розповідається в давніх угорських хроніках Аноніма [2, old.9-49; 7, 124 с.], Кейзаї [10, old.89-123; 28, с.45; 31, с. 349-352] або ж ревізії цього питання у наукових дослідженнях М. Жиленко [26, с.94-109], археологів А. Комара [35, с. 21-78] та І. Прохненка [46, с.45-52; 47, с.410-420] тощо.

Виклад основного матеріалу. У даній статті, я поставлю більше запитань, а ніж відповідей. Отже, втім все по-порядку. У жовтні 2016 р. відбувся захист дисертації Романа Кіша [33], в якій дослідник зауважує, що каріотипи¹ балканського цитотипу подібні з каріотипами закарпатських популяцій (*Allium scorodoprasum* L.), а також спостерігається майже повна подібність морфології хромосом балканських і закарпатських наборів, і в кінцевому результаті, болгарські та один з варіантів македонських каріотипів морфологічно майже ідентичні до закарпатських каріотипів. Оцінюючи попередні дослідження, Р. Кіш вказує на проникнення цього виду з Балкан і дакійській шлях міграції *A. scorodoprasum* у східнокарпатський регіон та Центральну Європу [33, с. 63-64]. Упродовж 1992-2014 років Р. Кіш дослідив 18 таксонів² цибулинних геоофемероїдів природної флори Закарпаття і для вивчення були використані живі цибулини рослин з 71 популяції [34, с. 5]. У своїй дисертації Р. Кіш подав карту-схему місцезнаходжень популяцій

¹ Каріотип – набір хромосом, Специфічний для кожного виду організмів, характеризується певною кількістю хромосом та особливістю їхньої будови.

² Таксон – група у класифікації, що складається з дискретних об'єктів, об'єднаних на основі загальних властивостей та ознак

досліджених таксонів у межах Закарпатської області [33, с. 20] та буквенно-цифрове кодування популяцій досліджуваних таксонів і їх приуроченість до фіто-географічних районів – Закарпатська низовина: А. Scorodoprasum 4. Чоп Asc3 – 9. Барвінок – Asc4 – 15. Чорна гора – Asc 2 – 16. Клиновецька гора – Asc1 [33, с. 21]; Вулканічні Карпати. Передгір'я: А. Scorodoprasum 18. Ужгород - Asc 5 – Східні Бескиди: 25. Вовчий – Asc 6 [33, с. 22]; Вулканічні Карпати. Передгір'я: А. Ursinum subsp. Ucrainicum 19. Невицьке - Au 2 – Східні Бескиди: 24. Нижні Ворота – Au 3 [33, с. 22]. Серед територій поселень чітко виділяються Чоп-Барвінок-Невицьке-Нижні Ворота, яких об'єднує один вид популяції А. Scorodoprasum. Цей процес міг тривати понад тисячу років і більше.

Не менш важливим є питання клімату, в тому плані, що постійно кочуючі номади тут довго не зупинялися. На жаль, історія клімату Е.Ле Руа Ладюрі [38], стосується клімату Західної Європи та Північної Америки 1000 року, не дає відповіді на це питання. І тому коли нас запитують, чому угорські племена йдучи у Паннонію довго тут не затрималися (мається на увазі на Закарпатті), ми не можемо відповісти на це питання. Проте, чітку відповідь нам вдалося отримати від Романа Кіша: «У непрохідних лісах довго не поживеш, а на низовині – болота (мочар), де мешкали комари». Так, що номади, приходячи сюди, через перевали (в т. ч. Верецький) довго тут не зупинялися. Але все ж таки, тут люди жили. І, ми спробуємо припустити, що це були перші пустинники-християни. Вони жили в горах, тим паче, що ближче до них була римська провінція Дакія. Вони могли видобували сіль та були провідниками номад. Архімандрит Василій (Пронін) констатує, що очевидно був вплив ще в епоху язичницького Риму, а з часів перенесення Константином столиці імперії на Балканський півострів, церковний вплив став ще потужніший. Також о. Василій наводить докази про участь дакійського єпископа Феофіла на Вселенському Соборі у Нікеї 325 р. а також про Святого Мартіна (в майбутньому – Єпископа Турського [27, с. 282-301], слов'янина за походженням, про хрещення аварського воєводи Тудіна-Феодона з його вельможами [18, с. 48]. У Паннонії дуже шанували Св. Мартіна, а його вшанування розпочалося за правління Великого правителя Гейзи (972-997) [12, old. 771]. Його син – Войк (у хрещенні Іштван), став першим християнським королем, і тут досить цікавим є підсумок М. Блока: «Як і вся неозора релігійна «no man's land» Східної Європи, від Моравії, Болгарії та Русі, поганська Угорщина стала початком предмету диспуту між двома командами ловців душ, кожна з яких репрезентувала одну з двох великих систем, на той час уже чітко визначених систем, які розкололи християнство: візантійську або римську. Мадярські вожді охрестилися в Константинополі; монастирі грецького обряду існували в Угорщині протягом усього XI сторіччя. Але візантійські місії, які прибували дуже здалеку, зрештою змусили відступити перед своїми суперниками» [19, с. 32]. Щодо військових походів угорців, М. Блок не конкретизує конкретно дату:

«...як це було з ними кілька разів під час їхніх перших походів берегами Дніпра, коли їх було розбито під мурами Києва» дуже здалеку, зрештою змусили відступити перед своїми суперниками» [19, с. 29], що свідчило про їх контакти з слов'янським елементом, в тому числі і тогочасного Закарпаття.

Угорці не були тут першими. Вперше з терміном «історичне Закарпаття» ми зіштовхуємось у працях о Степана Папа. Він стверджує: «З торгівлею на Історичне Закарпаття проникло і християнство. На захід від нього існувала християнська Церква франків латинського обряду, з якою Історичне Закарпаття було сполучене торговельною, так званою «Соляною Дорогою»: нею закарпатці возили сіль в західні країни. Але населення Історичного Закарпаття пізнавало і східне християнство, яке існувало на південний схід від нього – своїми човнами Тисою і Дунаєм закарпатці з метою торгівлі допливали до Царгороду.

У 1971 році в Угорщині було видано працю «Східне християнство, східні церкви» греко-католицького єпископа Гайдудорозької єпархії І. Тимка. Він писав: «В кінці VII ст. джерела говорять про значні поселення слов'ян в Потиссі, Семигороді, Карпатах, між Дунаєм і Тисою. Напевно, на території Мадярщини було християнство й вірні, бо в могилах з VII-VIII ст. аварського походження часто знаходили «візантійські хрести». Віра Христова на Історичному Закарпатті поширювалася ще дужче за панування аварів, бо вони, спустошуючи то східну Грецьку імперію, то сусідні християнські народи, приводили з собою багато полонених християн. Після того, як король франків Піпін і Карло Великий за допомогою потисьських слов'ян – білих хорватів і болгарського хана – розбили державу аварів у Потиссі, сам їх вождь Тудун прийняв християнство з великими почестями. Але авари не захистились щитом християнства, слов'яни їм уже не вірили і їх винищили. Могили з «візантійськими хрестами» вказують, що білі хорвати в Потиссі вже за володіння аварів у VII-VIII ст. не лише спізнавали християнство, але й визнавали його» [45, с. 142-143]. Посилання на ці «візантійські хрести» ми зустрічаємо в книгах І. Миговича [43, с. 8], ігумена Гавріїла [20, с. 6], протоієрея Василя [40, с.19]. На жаль, нам не вдалося знайти опублікованого матеріалу археологічних розкопок по цим «візантійським хрестам» аварських могильників VII-VIII ст. і не відомі результати археологічних розкопок (Рис. 1).

Спроба узагальнення археологічного матеріалу про аварам здійснена у авторефераті кандидатської дисертації Світлани Лукіної [39]. Дослідниця вказала на працю угорської дослідниці Єви Гарам, котра збирала, проаналізувала, картографувала предмети візантійського та античного походження, знайдені в Карпатському басейні у ранній та середній аварський період, прослідковує тісні зв'язки між існуванням предметів візантійського походження у Карпатському басейні та соціально-політичною історією Аварського каганату [39, с. 7]. С. Лукіна дала належну оцінку працям Вальтера Поля, котрий у своїх дослідженнях про динаміку варварських

суспільств: на прикладі авар-кочівників Центральної Європи: 567-822 pp., реконструює відносини кочівників з античним світом, вперше спробує узагальнити весь накопичений історичний матеріал від етногенезу авар до розпаду аварської імперії, трактує та описує історичні події, де чітко прослідковується наукова традиція школи «Анналів» [39, с. 6]. Щодо дисертаційного дослідження С. Лукіної, дослідниця аналізує аваро-слов'янські відносини відзначає їх агресивний характер, однак авари та їх активна політика у відношенні до слов'яни однозначно сприяли формуванню самовизначеності слов'янських племен, становленню державності та створенню центрально- та східно-європейських держав.

У пізньоаварський час домінуючим етнічним елементом аварського каганату стає слов'янське населення [39, с. 23-24]. З останнім активно починають контактувати угорці, котрі 839 р. вийшли до Дніпра і перекрили всі торгові шляхи [36, с. 350]. А тепер, розглянемо трикутник відносин Візантія-Болгарія-Угорці. Фактично, угорці активно включаються у «європейську торгову боротьбу». Ще двома роками раніше, 837 р. угорці та болгари виступили проти візантійців [29, с. 129]. Відомо, що 865 р., у часи правління хана (а з 865 р. – князя) Бориса I Хрестителя (859-889 pp.), самим великим досягненням Болгарії стає прийняття християнства, котре поширюється у Пруто-Дністровському межиріччі [30, с. 36]. Сам князь Борис особисто був охрещений у Візантії [23, с. 485]. Тим часом, угорці, вступаючи у військово-політичні союзи то з мораванами, то з німцями, добре вивчили військовий потенціал своїх майбутніх супротивників. 892 р. Фульдські аннали повідомляють у вересні про посольство з дарами від німецького короля Арнульфа до болгарського князя Володимира, щоб останній поновив мир і вимагав, щоб не дозволяли Мораванам від них купувати сіль (*Ne coemptio salis inde Maravanis daretur*) [6, old. 190; 14, s. 108-109].

У 894 р. спалахнула «торгівельна війна» між Болгарією та Візантією (князем Симеоном та імператором Левом VI Мудрим) [49, с. 55, Рис. 2]. Останній за допомогою багатих дарів, вдається умовити угорців нанести удар у спину Болгарії. Угорці пересікають Дніпро і влаштовують військові поселення між річками Південний Буг та Дніпро, а їх загони пересікають та спустошують багато районів Болгарії, переходячи навіть річку Дунай. Угорці успішно справились з своїм завданням, що дуже сильно занепокоїло Візантію, яка погодилась врешті решт на перемир'я з Болгарією, запропонувавши останній спрямувати свою енергію на помсту угорцям. Об'єднані болгаро-печенізькі війська розбили угорців та їх поселення, погромили Етелькьоз [17, с. 225]. Угорцям нічого не залишалось, як покинути степи Північного Причорномор'я та обжитися у Паннонії приблизно 896 р., пройшовши у Північних Карпатах через Верецький перевал, який був поза досяжністю військ болгарського царя Симеона. Насправді, угорці знали цей перевал, але пішли іншим шляхом, скоріш за все ним пішли союзники угорців – кабари, котрі

наштовхнулись або на болгарський гарнізон чи болгарську факторію з гарнізоном з назвою *castrum Ung* (*Ungvár*).

З приводу історії заселення та освоєння території Невицького замку, керівник кількадесят річних археологічних розкопок О. В. Дзембас констатує: «Археологи з'ясували, що на замковій горі людське поселення існувало ще у епоху бронзи (археологічна культура Станово-XIV-XII ст. до н.е.). Згодом, внаслідок археологічних досліджень на території Невицького замку були виявлені знахідки IX-VII ст. до н.е., що свідчило про побудову городища фракійськими племенами. У процесі розкопок були знайдені окремі знахідки античних часів. Зокрема, кельтська срібна монета, що походить з території сучасної Албанії, а на той час – Іллірійської Апполонії (II ст. до н.е.). Вона була випадково знайдена у середньовічному (перемішаному) культурному шарі останніх часів існування замкової споруди (Рис. 3). Як поодинокі знахідка цього часу вона не може слугувати прямим свідченням заселення замкової гори у той час. Але сам факт її існування ставить перед дослідниками безліч запитань. Перше і основне: яким чином і коли вона тут опинилась? Адже відомо, що пізніше майбутні володарі замку (у XIV ст.) керували на Балканах військовими операціями саме на тих землях, звідки і походить ця монета. Також ми знаємо, що колекційна зацікавленість античними старожитностями у еліти середньовічного суспільства почала себе проявляти після епохи Відродження і особливо наприкінці XVI – поч. XVII століть. Так чи інакше, але ще у ті далекі доісторичні часи було помічено дуже вдале розташування замкової гори. З вершини можна було контролювати шлях, що пролягав уздовж річки Уж до Ужоцького перевалу. Висота гори – 82 м. над рівнем поверхні річки. З трьох сторін вершина має надзвичайно круті схили і лише зі сходу до городища, а згодом і до замку, можна було прокласти серпантинну дорогу. Давнє населення, будуючи вали, тераси та рови, зробило вершину гори ще більш важкодоступною і привабливою для будівництва замку у майбутньому. Археологи з'ясували, що фортеця вже стояла у XIII столітті» [25, с. 33-34].

Угорські дослідники П. Енгел [5, old. 174] та П. Неймет [13, с. 238] місцерозташування замку Унг пов'язують із Невицьким замком. Відомі закарпатські дослідники (обидва професійні археологи та історики) О. Дзембас та Й. Кобаль погоджуються з твердженням П. Енгела та П. Неймета: «У березні 1241 р. монголо-татари, що увірвалися в Угорщину через Верецький перевал, можливо, зруйнували і Невицький замок. На це може вказувати і один залізний черешковий наконечник від типово татарської стріли, знайдений в культурному шарі пам'ятки. Як би там не було, укріплення незабаром знову відновили. У 1248 р. в одному з тогочасних джерел вже згадується «Новий замок Унг», котрий за даними письмових джерел «*castri nostri de Wngh*» (1265), «*castri nostri de Vngh*» (1288), – належав угорському королю.

Нині питання щодо конкретного місця розташування пункту з цією назвою залишається дискусійним, оскільки археологічні матеріали цього віку відомі також і в Ужгородському замку, і в Горянах, що розташовані біля ріки Уж. Все ж, здається, «замок Унг» правдоподібно розташовувався саме у Невицькому» [24, с. 22-24]. Про цей «каструм Унг» написано чимало статей, монографій, які всім відомі, а от про його місцезнаходження практично статей немає. Дискусійним, на сьогодні залишається питання про походження і назви «Ung». У коментарях до хроніки «Діяння угорців» Ш. Кезаї щодо назви «угорці» говориться: «Народноетимологічне зближення з лат. (H) ungarī полегшувалося наявністю носового голосного в першопочатковій формі гідроніма – *Qgъ (назва річки ймовірно пов'язана з індоєвропейською назвою ужа або угора: порівн.. слав * Qžъ, *Qgogъ). Фактично латинська назва угорців, як і слав. Qgге, грец. Ούγγροι, походить від тюркського етнікона on ogur «десять родів» – назви етнічного об'єднання, в котре у певний час входили і угорські племена [31, с. 349].

Священник Василь Гаджега, говорячи про найдавніші осідання угорців коло рік Тиси, Ондави, Лаборця, Стражки навколо замку Земплін, наголошує, що до їх приходу тут оселилися племена «кабаров то е. болгаро-половцьв» [21, с. 53]. Коментуючи інших дослідників, В. Гаджега констатує, що у своїх дослідженнях відомий угорський історик Янош Корачоні вважає, при заселенні угорців, останні застали тільки мораво-слов'ян, Гядор Стрипський вказує що «двохформовність старомадярських географічних імен Ung, Ungvár походять від болгар, Вацлав Халупецький дотримується думки, що тодішні слов'яни були болгарські слов'яни, а Меліх допускає що на околицях жили болгаро-слов'яни у IX-X(?) ст. [21, с. 64-65]. У 1931 р. о. В. Гаджега у додатках про Землінську жупу критично ставиться до болгаро-слов'ян, але не висловлює свою точку зору [22, с. 64-65].

Нові дослідження показали, що на назву Ung, Ungvár можуть претендувати як болгар (булгари) так і угорці. Тут варто ознайомитися з мовознавчою працею Олжаса Сулейманова [48]. Ось, що він пише з приводу назви сонця у болгарів та угорців: «Символи сонця, як ми вже казали, обиралися племінними гербами-оберегами сонцепоклонників. Назви знаків, що стали державними, поширюються на весь народ. Така одна зі схем утворення етнімів, вельми продуктивна в епоху першоієрогліфічного письма. Гербовий знак і його назва тиражувались у найрізноманітніших мовних середовищах. І тому збіг етнімів зовсім не означає обов'язкову генетичну спорідненість. А тільки колишнє культурне – спільний культ. У даному разі – сонцепоклонство. Для історика самоназви народів і титули дітей Сонця повинні викликати особливий інтерес. Вони можуть містити ключову інформацію про переміщення етносів планетою, про колишні союзні зв'язки народів, нині розведених історією по різних куточках землі. Проблема етимології етнімів і титулів не

розв'яжеться, доки кожен із них розглядається окремо, відгороджено «історико-культурними міркуваннями», інакше кажучи – поза євразійським, принаймні, контекстом. Сонячний птах» був гербом хетів. Проте не він дав їм самоназву: вона склалася за іншою поширеною схемою (*hen-ti- «людина-багато» > «люди»). І це для мене – доказ запозичення хетами герба у тих народів, у яких ім'я знака та самоназва збігалися. Глумачення «сонячного орла» були найрізноманітніші, та найменування відрізнялись. Серед варіантів «буквального» прочитання слід очікувати й описові. Особливо продуктивним мені здається сполучення назв «крил» (кута) — *un> *ung і внутрішнього «диска місяця» - *ar. Етапи розвитку «сонячного орла» > «рідної країни» > «народу»: *ung-ar > ulgar > wulgar > bulgar. Двоскладовість знака підказала відповідну соціальну структуру – двочастинність етносу й держави. Ділення на Верхніх і Нижніх, Внутрішніх і Зовнішніх. Винайдена модель етніма поширюється унграми й булгарами. Друга частина слова осмислюється самостійно [ar-племя (чув.)], використовується різномовними суспільствами у своїх самоназвах: авар, сувар, хазар, татар, джунгар, бавар (германцішкіпетар (албанці), мішар (татари), швейцар (sviss-land – Швейцарія). Давні єгиптяни називали себе M-s-r (*Mis-ar?). Найсвідоміше поставилися до свого етніма давні угри. Вони ще бачили знак. І, переробивши його, отримали умлаут визначення «нижнього» (чи «верхнього») відділу етносу: - *enger > venger.

Змішування споріднених племен призвело до того дивного становища, коли частина народу називала себе «венгр», інша – «унгар». Hungaria = Vengria.

...А можливо, м'яка форма імені означала – «вище». Ті, які знали, становили знать: bulgar – народ, простонароддя, bilger – знать, знаючі (тюрк.). Чи не ця особливість спричинила значення vulgares – народ, простонароддя (лат.). Тоді зрозумілою стає сумісність класів ungar і enger у межах одного етносу.

...Тюрки зберегли опис первісного гербового знака у слові sunkar (*hungar) – «сокіл» (тат.), sunkar – сокіл (каз.). Перебудова знака викликала не умлаут, а паліндром: *kar-sun > коршун (слов.), karsyn(ha) - karsyga - яструб (каз.). Головний убір казахських ханів донедавна повторював обрис «соколиного знака». Ці ковпаки були своєрідною короною, що вирізняла царя з натовпу.

...Одна з потужних гілок протобулгар (чуваська) тісніше за інших тюрків була пов'язана з унгарською. І то такою мірою, що ще у XIX столітті чуваську зараховували до угро-фінської мовної сім'ї» [48 с. 319-321].

Прийняття християнства в Угорщині призвело до поділу королівства на комітати. Д. Дьорфі вважає, що Унгар відноситься до тих поселень, які застали угорці. На початку XI ст. згадані замки Вашвар, Абауйвар, Земплін та Унгар; поблизу їх ми не знаходимо інших старовинних назв. Ці назви могли виникнути зі створенням комітатів в правління Іштвана I [9, old. 191]. І в часи першого угорського

короля – це були поселення варйобаддів. На той час в Угорському королівстві було 48 центрів (24 комітати: Арад, Бач, Барш, Бекеш, Бігар, Бодрог, Чонд, Чонград, Добока, Естергом, Феєр, Дьор, Гонт, Короко, Колош, Комаром, Кукуллю, Мошонь, Новград, Собоч, Солнок, Толна, Веспрем, Вішеград), з них – 23 були прикордонні комітати (Рис. 4) Баранья, Богян, Боршод, Боржова, Добока, Ердей, Гьомор, Кеве, Колон, Крашшо, Нітра, Пожонь, Шопронь, Шомодь, Сатмар, Темеш, Тода, Тренчен, Уйвар, Унгвар, Валко, Вашвар, Земпілін [9, old. 209]. Із описів кордонів Веспрема, виявляється, що Веспремське єпископство тоді поширювалося на обидва боки Дунаю комітатів Вішеграду (Пешт-Пілліш) та Феєра, що разом значить те, що Вацьке єпископство тоді не було засновано, однак вказує на те що від кордонів комітату Вішеград, від р. Задьви на Схід у 1009 р. було Егерське єпископство. Це єпископство перед заснуванням Вацького і Бігарського, поширювалось на Уйвар (Гевеш, Абауйвар, Шарош), Боршод, Земплін, Унг, Боршова (Берег), Соболч, Бігар, Зоранд, Бекеш та Кулшо-Солнок. Це відомо із уривків грамоти про заснування Егерського єпископства [9, old.183].

Можливо, отой давній (castrum Ung – відноситься до категорії неznайдених замків) замок Унг (XI ст.) знаходився на території теперішнього Невіцького замку, якому у XIV ст. було підпорядковано помістя Унгвар [44, с. 23]. Щодо перших письмових згадок про замки (замок – castrum) на «Закарпатті»: XI ст- замок Дийда, кінець XI ст. замки Унг (неznайдений) і Боршова (зведений), замок Вішк – 1271-1272 рр., 1274 р. – замок Баранка (Бронька), Квасівський замок – XIII ст., 1311 р. – замок Мункач, Бодолов (XIV ст.), 1321 р. – замок Гут, 1332 р. – замки Берег і Невіцьке, замок Герень (середина XIV ст.), 1353 р. – замок Хуст, XIII ст. – замок Канко, 1312 р. – замок Наляб, інші всі замки з XV ст. [42]. Окремі замки, спочатку Вішк, а далі Хуст контролювали сплав солі по р. Тиса, а соляні вантажі доходили поводі до комітату Угоча. Саме з Угорського королівства купці-торгівці в першу чергу вивозили сіль, вина, хутра, овець, свиней, корів.

Особливе місце серед основних промислів поселень Мараморощини займав видобуток солі від епохи Римської імперії аж до XIII ст. [37, с. 24]. У комітат Мараморош приїжджали іноземні купці, які міняли свій товар на сіль. Декілька рядків Золотої булли 1222 р. присвячені видобутку солі. Тут задокументовано, що іспанцями королівської комори можуть бути тільки дворяни. У цій же буллі короля Ендре II окремий пункт забороняв євреям (хазарам) займатися чеканкою королівських монет, збирати податки, бути контролерами королівської соляної монополії [32, с.145]. Проте, після прийняття Золотої булли добуванням солі і додатковим карбуванням грошей в Угорському королівстві займалися незаконно різні великі магнати, а також мусульмани та євреї (хазари), які відмовлялись прийняти християнство за намовлянням Папи Григорія IX. Останній у 1232 році наклав інтердикт на всю територію Угорського королівства. У зв'язку з цим

Ендре II підписав угоду з папським легатом від 20 серпня 1233 р. в Берегах. Згідно цієї угоди на території Угорського королівства припинялась діяльність мусульманських та єврейських лихварів. Після підписання угоди, на декотрий час католицька церква зміцнила свої позиції. Євреї та мусульмани не могли тепер бути призначені на основні посади державних служб, які займалися карбуванням монет, збиранням податків, соляних справ. Однією з основних цілей Березької угоди було упорядкування питання торгівлі сіллю. Десятиліттями соляна торгівля була доходом католицької церкви, але внаслідок нової економічної політики короля Ендре II та надання оренди на торгівлю євреям і ісмаїлітам лишило церкву цих доходів. Березька угода відновила попередній стан справ, тобто сіль церква купувала за помірковану ціну в солерудниках. Два рази на рік церква пропонувала придбати сіль державним службовцям за тверду валюту або срібло. Якщо вони відмовлялися, то церква мала право продати її на ринку. Церква також отримала дозвіл на перевезення експортованої солі до кордону королівства, а король зобов'язувався щороку сплачувати їй компенсацію за неотримані прибутки у сумі 10 тисяч марок п'ять років поспіль [15, old. 36].

Всі соляні копальні комітату Мараморош належали Хустському замку. Тут була розташована резиденція іспанця як представника королівської влади. Видобута сіль вивозилася у всіх напрямках. Одним із основних районів вивезення солі з Верхнього Потисся був комітат Мараморош. Звідси сіль вивозилась до Трансільванії, Моравії і Чехії. Кожен сухопутний соляний транспорт супроводжувався спеціальною військовою охороною, що мешкала в Хустському замку. Отже сіль в ті часи була важливим продуктом Угорського королівства, яке з розширенням кордонів держави, шукає інші шляхи експортування солі. Одним із таких став Верецький перевал.

Щодо самих Верецьок, в давнину – Олшо Верецьке (тепер Нижні Ворота, Воловецького району, Закарпатської області), то вони як перевал [3, old. 19], а потім як земля, помістя, село згадуються у хроніці Рогерія як Руський перевал [41, с. 26], у королівських і державних грамотах 1263, 1309 р. [1, old. 189-190; 8, old. 550; 16, old. 68-69], 1430, 1465 р. [4, old. 420]. Т. Легоцький повідомляє, що Верецьки відомі з XII ст. як маєток дворянської родини Без, а в XIII ст. від Шімона – зятя Банкбана забраного на користь королеви Гертруди, а потім належав Магістру Аладару [11, old. 790-791; 16, old. 69]. Аладар був королівським послом у Візантійській імперії [16, old. 33], де представляв інтереси Угорського королівства, головним скарбником королеви, дружини Іштвана V. З приводу звістки про народження Ладислава – первістка Іштвана, Аладар у 1262 р. отримав від молодшого короля вілли Форро, Девечер, Фончал, Еузд, Гута [16, old. 34]. У 1271 р. Іштван V передав Форро разом з 4-ма селами державному судді Міклошу, а 1273 р. вони були повернуті Аладару і в 1275 р. було підтверджено їх надання. У 1309 р. Аладар займав посаду дворцевого судді першої дружини угорського короля Карла I

(Роберта) Анжу (1308-1342). Цього ж року Аладар розділив свої помістя між синами. Ще 1296 р. Аладар намагався відсудити колишні свої маєтки у комітаті Берег від правонаступника роду Рушді – Якоба з роду Кеме. Державний суддя виніс вирок на користь Аладара на тій підставі, що диплом представлений Аладаром, датований раніше, ніж диплом Якоба. У 1309 р. помістя Сентміклош (Чинадієво), Свалява (Zolna) та Верецьке (Veraske) стали власністю сина Аладара – Якоба. Остання згадка про володіння Форрої в комітаті Берег відноситься до 1331 р., коли Карл (Роберт) грамотою від 13 липня звільнив підданих Яноша Форрої (син Якоба) у комітатах Берег та Уйвар з-під юрисдикції загальних громадських суддів. Після цього зникають відомості про цей рід.

Ймовірно, що Верецьке перестає бути військовою дорогою і як торговельний перевал починає функціонувати за Анжуйської династії, коли Людовік Великий у 1370 р. став королем Угорщини та Польщі, куди ввозили сіль, видобуток якої був королівською монополією. Саме з комітату Мараморш сіль транспортували у комітати Унг та Берег, звідки відповідно вона експортувалася з

Угорського королівства у різні куточки середньовічних європейських держав.

Висновки. На даний час, проблема Верецького перевалу як торгового шляху у середньовіччі, недостатньо досліджена. Даний перевал слугував військовою дорогою для номад, котрі тут довго не перебували із-за несприятливого клімату. Серед географічних місцевостей, де могли перебувати номади (болгари, угорці, булгари) виділяються Чоп-Барвінок-Невицьке-Нижні Ворота. Дослідник О. Сулейманов вважає, що модель етноніма «сонячного орла» притаманна як булгарам, так і угорцям. Щодо самих Верецьок, в давнину – Олшо Верецьке (тепер Нижні Ворота, Воловецького району, Закарпатської області), то вони як перевал, а потім як земля, помістя, село згадуються у хроніці Рогерія як Руський перевал, у королівських і державних грамотах 1263, 1309 р., 1430, 1465 р. Можемо, припустити, що і Верецький перевал, міг слугувати одночасно як військовим так і торговельним шляхом, а пізніше через який вивозили сіль в інші європейські королівства. Активно, як торговий перевал він, починає функціонувати за Анжуйської династії. Проте, дане питання вимагає подальшого вивчення.

ДОДАТКИ

Додаток А

1263 р. Донаційний диплом угорського короля Стефана про дарування вілл Сент-Міклош (Чинадієва) та Зола (Сваляви) і землі Верецьке головному скарбнику Господарки Королеви - Аладарію.

Stephanus Dei gracia junior Rex Hungarie, Dux Traussiluanus, Dominus Cumanorum omnibus Christi fidelibus pre-sentem paginam inspecturis salutem in omnium saluatore. Regie comenit Sublimitati metiri merita singulorum, et singulis pro meritis respondere, lit dum bij, quorum opera singulari quodam probitatis titulo commendari merentur, prospexerintse fecundos, de uirtute crescere studeant in uirtutem, alij quoque nielilominus eorum exemplo prouocati ad iidelita-tis opera toreius accendantur. Mac itaque cousideracione inducti ad uuiuersorum uoticiam barum serie uolunuis perueuire, quod nos attendentes merita et seruicia dilecti et fidelis nostri Aladarij Magistri Tauuarnicorum domine Regine karissime consortia nostre, in quibus idem a temporibus sue iuuentnlis coram oculis Regie Maiestatis in Regno et extra Regnum, tam in iegacionibus Regijs perferendis, quam in alijs diuersis Regni expedicionibus excellenter effulsit, dubijs fortune casibus se et suos multoeiens exponendo, et postmodum idem ipse nostro lateri adherendo, nostris per omnia parens iussionibus et mandates, quam plurima iidelitatis opera, que per singula longum esset enarrare, maxime tameu circa nostre domus necessaria, oportuna exhibuitlaude digna. In reconpensationem siquidem tot et tantorum seruiciorum ipsius, et precipue acprincipaliter ob annunciacionem gaudij karissimi primogeniti nostri, Ducis uidelicet Ladizlai, ad stipplementum donacionis quinquc villarum, quas eidem Magistro paulo ante pro eodem gaudio dederamus, non tamen in plenam satisfaccionem; cum pro modico reputemus, quod ad presens agimus, respectu eorum que facere iutendiuus; quasdam villas, uidelicet villam Sancti Nicolai supra Munkach, cum suis vtilitatibus et pertinencijs ex ista parte indaginis existentem, et villam Zolaa cum suis pertueneijs ex altera parte indaginis, ae terram nomine Werezka iuxta eandem in Comitatu de Bereg existentes, quas Michael filius Micov quondam Comes de Bereg prius ex nostra donacione possidebat, sed ipso mortuo sine herede ad nostras manus sccondum approbatam Regni consuetudinem deuolutas, ipsi Magistro Aladario, et per cum suis heredibus heredumque successoribus iure perpetuo inreuocabiliter (contulimus) possidendas sub eisdem metis et terminis, quibus olim eedeni fuerant limitate. Ita uidelicet, quod si ipse Magister A. sine libcris, quod absit, decederet, liberam ei dedimus, predicta omnia cuicumque voluerit, disponendi sen legandi facultatem. Et ut hec a nobis rite et legitime facia donacio perpetuo perseueret, nec unquam per nos aut, per nostros successores possit in irritum reuocari, presentes ipsi Magistro A. et suis Benedicti Prepositi Orodien-sis aule nostrc Vice-Cancellarij dilecti et tidelis nostri, heredibus tradidimus litteras duplicis sigilli nostri muuimine roboratas. Datum per manus Magistri anno Dominice Incarnacionis M^oducentesimo sexagesimo tercio [16, old.68-69].

Додаток Б

1309 р. Рішення Державного судді про передачу трьох помість Сентміклоша, Зола (Сваляви), Веруске (Верецьки) сину Аладара – Якобу.

Capitulum Budensia ecclesie, Omnibus xpi fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in domino sempitemam. Ad vniuersorura noticiam tam presencium quam futurorum harum serie uolumus peruenire quod vir nobilis magister Aladarius filius Chete Judex curie domine Regine coram nobis personaliter conetitutus, oraculo uiue

uocis est confeaauus, quod quia magister Jacobus filius eiusdem Junior, qui personaliter aderat, diuersis prerogatiuis, fauoribus et dileccionibus filialibus pre alijs filijs auia sibi meruit complacere seruicia grata et accept ut decet patemum honorem indefesse filialiter eidem impendendo sine offensa aliquali eius acceptis et prerogatiuis fauoribus aeruicijis et dileccionibus gratuito remuneracionis premio uolena occurrere, quasdam posaessiones anas aquisitas sicut dixit Scentmiclos, Zolna et Veruske uocatas in comitatu de Bereg existentes, cum omnibus utilitatibus suis et pertinencijs vniuersis ad easdem possessiones spectantibus, sub eiadem metis et terminis, sub quibus habuit et possedit dedisset, donasset, tradidisset et contulisset magistro Jacobo filio suo predicto et per enm suis heredibus lieredumque suorui successoribus perpetuo possideudam et habendam (Igy) nullo jure sev domiuio sibi idem magister Aladarius et maiori filio suo Aladario in predictis possessionibus ipsi magistro Jacobo datis et donatis reseruato nicbilominus alias possessiones suas adquisitas vniuersaliter filijs suis annotates communiter habendas utendas et percipiendas se dixit iam dudum dedisse et pariter contulisse. In cuius rei memoriam perpectuamque firmi- tatem presentes litteras, ad petitionem eiusdem Aladarij predicto magistro Jacobo filio suo coucessimus sigilli nostn ro- bore conmuuitas. Datum per manus discreti viri magistri pauli lectoris ecclesie nostre. Anno domiui M° CCC° Nono. presentibus magistro Johanno Cantore. petro tercio custody, Nicolao. Petro. Benedicto et posonio presbiteris ceterisque canonicis existeutibns [1, old.189-190].

Список використаних джерел

1. Anjoukori okmánytár – I köt. Budapest: A M. Tud. Akadémia könyvkiado– hivatalo, 1878. 678 old.
2. Anonymus A Magyarok cselekedetei. Budapest: Osiris, 2004. 9-49 old.
3. Bereg vármegye pecsétjei. Nyiregyháza, 2017. 30 old.
4. Csánki D. Magyarország történelmi foldrajza a Hynadiak korában. I köt. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1890. 788 old.
5. Engel P. A nemesi társadalom középkori Ung megyében. Budapest: MTA történettudományi intézete, 1998. 180 old. Erdély története. I köt. A kezdetektől 1606-ig. Budapest: Akadémiai Kiado, 1988. 612 old.
6. Erdély története. I köt. A kezdetektől 1606-ig. Budapest: Akadémiai Kiado, 1988. 612 old.
7. Gesta Hungarorum. Літопис Аноніма про діяння угорців під час пошуків і віднайдення Батьківщини / Переклад з латинської та угорської Каміла Найпавера. Ужгород: Карпати, 2005. 124 с.
8. Györfy G. Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. I köt. Budapest: Akadémiai kiadó, 1966. 910 old.
9. Györfy G. István király és műve. Budapest: Gondolat. 1977. 690 old.
10. Kézai S. A magyarok cselekedetei. Budapest: Osiris, 2004. 89-123 old.
11. Lehoczky T. Beregvármegye monographiája. III köt. 2 rész. Ungvárott: Nyomatott pollacsek miksa könyvnyomdájában, 1881. 887 old.
12. Magyarország története előzmények és magyar történet 1242-ig. I köt. Budapest: Akadémiai Kiado, 1984. 888 old.
13. Németh P. Álom és valóság: Ung vára // Carpatica-Карпатика. Вип. 13. Ужгород, 2001. С. 237-240.
14. Ratkoš P. Slovensko v dobe Vel' komoravskei. Košice: Východoslovenské vydateľ'stvo, 1988. 200 s.
15. Tóth I. A Beregi egyezmény // Rubikon.–Budapest: Felelős kiadó: Rácz Árpád, 1998. 9–10. Old. 36 – 37.
16. Wenzel G. Árpádkori Új Okmánytár (1261-1272) – VIII köt. Pest: Eggenberger Ferdinánd M. Akademiai könyvárusnál, 1870. 479 old.
17. Алешкевич Я. Угорці Середнього Подунав'я у повідомленнях Константина Багрянородного та зовнішньополітичних планах Візантійської імперії X століття/ / Карпатика. Вип.13. Давня історія України і суміжних регіонів. Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Едуарда Адальбертовича. Ужгород, 2001. С. 222-232.
18. Архимандрит Василий Пронин. История православной церкви на Закарпатье. – Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005.- 528 с.
19. Блок М. Феодальне суспільство / Пер. з фр. В.Шовкуна. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2001. 528 с.
20. Гавриил (Кризина) игумен. Православная Церковь в Закарпатье (XX век). К.: Информационно-издательский центр Украинской Православной церкви, 1999. 200 с.
21. Гаджега В. Додатки к истории Русинов и русских церквей в Ужанской жупе (студії історично-архівні) // Науковий збірник т-ва «Просвіта». Ужгород: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1924. С.1-149.
22. Гаджега В. Додатки к истории Русинов и русских церквей в був. жупе Земплинской (студії історично-архівні) // Науковий збірник т-ва «Просвіта». Рочник VII–VIII. ч.1. Ужгород: Друкарня О.О.Василиян, 1931. С.1-167.
23. Гийу А. Византийская цивилизация/ Пер с фр. Д.Лоевского; Предисл. Р.Блока. Екатеринбург: У-Фактория, 2005. 552 с.
24. Дзембас О, Кобаль Й. Невицький замок: історичний нарис. Ужгород: ВАТ „Видавництво „Закарпаття”, 2005. 80 с., іл.
25. Дзембас О.В. Невицький замок. Екскурс у середньовіччя і проблеми XXI віку (путівник). Ужгород: Видавництво «TIMPANI», 2013. 136 с.
26. Жиленко М. Історія дослідження старожитностей кочівників північної частини Карпатського басейну // Карпатика. Вип. 41. Ужгород, 2012. С. 94-109.
27. Житие Святого Мартина Милостивого, епископа Турского // Жития Святых, на русском языке, изложенные по руководству четьих миней Св. Димитрия Ростовского с дополнениями. Объяснительными примечаниями и изображениями святых. Книга II. Октябрь. Почаев, 2010. С. 282-301.
28. История Византии 3 томах. Т.1. М.: Наука, 1967. 523 с.
29. История Румынии / И.Болван, И.-А. Поп (координаторы) и др. / Пер. с рум. М.: Издательство «Весь мир», 2005. 680 с.
30. Караиванов Н. Пруто-Днестростото междуречие в границите на средновековна България. Болград 1995. 68 с.
31. Кезаи Ш. Деания венгров // Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / Под ред. Т.И. Джаксон, И.Г. Коноваловой и А.В. Посидонова. Том IV: Западноевропейские источники. Сост., пер. и комент. А.В. Назаренко. М.: Русский Фонд Содействия Образованию и науке, 2010. 512 с.
32. Кестлер А. Тринадцатое колено. Крушение империи хазар и ее наследие. / Пер. с англ. Кабалкина А.Ю. Спб.: Издательская группа «Евразия», 2001. 320 с.
33. Кіш Р.Я. Порівняльний аналіз каріотипів представників родин Liliaceae Juss. S.L. та Amaryllidaceae Jaime St.-Nil. флори Закараття // Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата біологічних наук. Ужгород, 2016. 374 с.

34. Кіш Р.Я. Порівняльний аналіз каріотипів представників родин Liliaceae Juss. S.L. та Amaryllidaceae Jaume St.-Hil. флори Закарпаття // Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата біологічних наук. Ужгород, 2016. 24 с.
35. Комар А.В. Древние мадьяры Етелькеза: перспективы исследований // Археология і давня історія України: Зб. наук. пр. К.: ІА НАН України, 2001. Вип. 7. С. 21-78.
36. Котигорошко В. Верхне Потисся в давнину. 1 000 000 років тому – X сторіччя н.е. Ужгород: Карпати, 2008. 432 с.
37. Лелекач М. М. Прогрес закріплення закарпатського селянства в XIV – XV ст. // Наукові записки Ужгородського університету. Т. XXIX: Історія Закарпаття. Ужгород, 1957. С. 3-38.
38. Ле Руа Ладюри Э. История климата с 1000 года. Л.: Гидрометеорологическое издательство, 1971. 281 с.
39. Лукина С.Г. Аварский каганат в системе социополитических и этнокультурных процессов эпохи раннего средневековья // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ижевск, 2006. 26 с.
40. Максимшинец В. История православной церкви в Карпатской Руси: Монография. Ужгород: Ліра, 2004 160 с.
41. Магистр Рогерий. Горестная песнь об разорении Венгерского королевства татарами: пер. с лат. /Досаев А.С.- Спб: ДМИТРИЙ БУЛАНИН, 2012. - 304 с.
42. Миськов І., Федак-Вереш М. Замки Закарпаття // Закарпаття автентичне. Аудіовізуальна версія міжнародного довідника Закарпаття. Хто є хто. Видання друге. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://who-is-who.ua/allbook> (дата звернення: 10.04.2018).
43. Мигович І. Релігія і церкви в нашому краї. Ужгород, 1993. 112 с.
44. Немет П. Зруйновані середньовічні монастирі, а також церкви, що збереглися на Підкарпатті // Середньовічні церкви від Тиси до Карпат. Шляхами середньовічних церков у Сабольцькому та Березькому краях і на Закарпатті. Ніредьгаза: Color Pack. 2013. С.18-31.
45. Пап, о. С. Історія закарпаття. Т. 1. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 500 с.
46. Прохненко І. Про питання про деталі поховального обряду печенігів Верхнього Потисся// Історичні студії. Проблеми давньої і середньовічної історії та етнології. Ужгород: Говерла, 2007. Випуск 4. С. 45-52.
47. Прохненко І. К вопросу о племенной атрибуции кочевнических древностей Верхнего Потисся X в. н.э. // Науковий і мистецький шлях Федора Потошняка: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження видатного українського письменника і вченого / Упорядник Ігор Ліхтей. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. С. 410-420.
48. Сулейманов О. Мова письма. Погляд в історію – про походження писемності і мови Малого людства: Пер. з рос. К.: Юніверс, 2006. 480 с.
49. Чорній В. Історія Болгарії. Львів: ПАІС, 2007. 404 с.

References

1. Anjoukori okmánytár – I köt. Budapest: A M. Tud. Akadémia könyvkiado– hivatalo, 1878. 678 old. (in Hungarian).
2. Anonymus A Magyarok cselekedetei. Budapest: Osiris, 2004. 9-49 old. (in Hungarian).
3. Bereg vármegye pecsétjei. Nyiregyháza, 2017. 30 old. (in Hungarian). (in Hungarian).
4. Csánki D. Magyarország történelmi földrajza a Hynadiak korában. I köt. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1890. 788 old. (in Hungarian).
5. Engel P. A nemesi társadalom középkori Ung megyében. Budapest: MTA történettudományi intézete, 1998. 180 old. (in Hungarian).
6. Erdély története. –I köt. A kezdetektől 1606-ig. Budapest: Akadémiai Kiado, 1988. 612 old. (in Hungarian).
7. Gesta Hungarorum. Litopy`s Anonima pro diyannya ugorciv pid chas poshukiv i vidnajdennya Bat`kivshhy`ny` / Pereklad z laty`ns`koyi ta ugors`koyi Kamila Najpavera/. Uzhgorod: Karpaty`, 2005. 124 s. (in Ukrainian).
8. Györfy G. Az Árpádokori Magyarország történeti földrajza. I köt. Budapest: Akadémiai kiadó, 1966. 910 old. (in Hungarian).
9. Györfy G. István király és műve. Budapest: Gondolat. 1977. 690 old. (in Hungarian).
10. Kézai S. A magyarok cselekedetei. Budapest: Osiris, 2004. 89-123 old. (in Hungarian).
11. Lehoczky T. Beregvármegye monographiája. III köt. 2 rész. Ungvárott: Nyomatott pollacsek miksa könyvnyomdájában, 1881. 887 old. (in Hungarian).
12. Magyarország története előzmények és magyar történet 1242-ig. I köt. Budapest: Akadémiai Kiado, 1984. 888 old. (in Hungarian).
13. Németh P. Álom és valóság: Ung vára // Carpatica-Karpaty`ka. – Vy`p.13. Uzhgorod, 2001. S. 237-240. (in Hungarian).
14. Ratkoš P. Slovensko v dobe Vel`komoravskei. Košice: Východoslovenské vydateľstvo, 1988. 200 s. (in Slovakian).
15. Tóth I. A Beregi egyezmény // Rubikon. Budapest: Felelős kiadó: Rác Árpád, 1998. 9-10. Old. 36-37. (in Hungarian).
16. Wenzel G. Árpádokori Új Okmánytár (1261-1272) – VIII köt. Pest: Eggenberger Ferdinánd M. Akademiai könyvtáránál, 1870. 479 old. (in Hungarian).
17. Aleshkevych Ya. Ugorci Seređn`ogo Podunav`ya u povidomlennyax Konstyanty`na Bagryanorodnogo ta zovnishn`opolity`chny`x planax Vizantijs`koyi imperiyi X stolittya// Karpaty`ka. Vy`p.13. Davnya istoriya Ukrayiny` i sumizhniy regioniv. Yuvilejny`j zbirny`k na chest` 70-richchya vid dnya narodzhennya profesora Eduarda Adal`bertovy`cha. Uzhgorod, 2001. S. 222-232. (in Ukrainian).
18. Arxy`mandry`t Vasy`ly`j Prony`n. Y`story`ya pravoslavnoj cerkvy` na Zakarpat`e. – Svyato-Ny`kolaevsky`j Mukachevsky`j monastyr`, 2005.- 528 s.
19. Blok M. Feodal`ne suspil`stvo / Per. z fr. V.Shovkuna. K.: Vy`d. dim`Vsesvit`, 2001. 528 s. (in Russian).
20. Gavry`y`l (Kry`zy`na) y`gumen. Pravoslavnaya Cerkov` v Zakarpat`e (XX vek). K.: Y`nformacy`onno-y`zdatel`s`ky`j centr Ukray`nskoj Pravoslavnoj cerkvy`, 1999. 200 s. (in Russian).
21. Gadzhega V. Dodatky` k y`storiy` Rusy`nov y` rus`ky`x cerkvej v Uzhanskoj zhupe (studiyi istory`chno-arkhivni) // Naukovy`j zbirny`k t-va «Prosvita». Uzhgorod: Kny`gopachatnya Yuliya Feldeshiya, 1924. S.1-149. (in Russian).
22. Gadzhega V. Dodatky` k y`storiy` Rusy`nov y` rus`ky`x cerkvej v buv. zhupe Zemply`nskoj (studiyi istory`chno-arkhivni) // Naukovy`j zbirny`k t-va «Prosvita». – Rochny`k VII–VIII ch.1. Uzhgorod: Drukarnya O.O.Vasy`liyan, 1931. S.1- 167. (in Russian).
23. Gy`ju A. Vy`zanty`jskaya cy`vy`ly`zacy`ya / Per s fr. D.Loevskogo; Predy`sl. R.Bloka. Ekaterynburg: U-Factory`ya, 2005. 552 s. (in Russian).

24. Dzembas O, Kobal' J. Nev'cz'ky'j zamok: istory'chny'j nary's. Uzhgorod: VAT „Vy'davny'cztvo „Zakarpattya”, 2005. 80 s., il. (in Ukrainian).
25. Dzembas O.V. Nev'cz'ky'j zamok. Ekskurs u seredn'ovichchya i problemy` XXI viku (putivny'k). Uzhgorod: Vy'davny'cztvo «TIMPANI», 2013. 136 s. (in Ukrainian).
26. Zhy'lenko M. Istorya doslidzhennya starozhy'tnostej kochivny'kiv pivnichnoyi chasty'ny` Karpats'kogo basejnu // Karpaty`ka. Vy'p.41. Uzhgorod, 2012. S. 94-109. (in Ukrainian).
27. Zhy'ty'e Svyatogo Marty'na My'losty'vogo, epy'skopa Turskogo // Zhy'ty'ya Svyatyy'kh, na russkom yazyke, y'zlozhennyye po rukovodstvu chet'y'x my'nej Sv. Dy'my'try'ya Rostovskogo s dopolnenny'yamy'. Ob'yasny'tel'ny'my' pry'mechany'yamy' y' y'zobrazheny'yamy' svyaty'kh. Kny'ga II. Oktyabr'. Pochaev, 2010. S. 282-301. (in Russian).
28. Y'story'ya Vy'zantyy'y` 3 tomax. T.1. M.: Nauka, 1967. 523 s. (in Russian).
29. Y'story'ya Rumyny'y' /Y'.Bolvan, Y'-.A. Pop (koordynatory) y' dr./ Per. s rum. M.: Y'zdatel'stvo «Ves'my'r», 2005. 680 s. (in Russian).
30. Karay'vanov N. Pruto-Dnestroskoto mezhdurechy'e v grany'chy'te na srednevekovna B'lgary'ya. Bolgrad 1995. 68 s. (in Russian).
31. Kezay` Sh. Deyany'ya vengrov // Drevnyaya Rus` v svete zarubezhny'kh y'stochny'kov: Xrestomaty'ya/ Pod red. T.Y'.Dzhakson, Y'.G.Konovalovoy y` A.V. Posy'donova. Tom IV: Zapadnoevropejsky'e y'stochny'ky`. Sost., per. y` koment. A.V.Nazarenko. M.: Russky'j Fond Sodejstvyya Obrazovany'yu y` nauke, 2010. 512 s. (in Russian).
32. Kestler A. Try'nadczatoe koleno. Krusheny'e y'mpery'y` hazar y` ee nasledyy'e. / Per. s angl. Kabalky'na A.Yu. Spb.: Y'zdatel'skaya gruppa «Evrazy'ya», 2001. 320 s. (in Russian).
33. Kish R.Ya. Porivnyal'ny'j analiz karioty'piv predstavny'kiv rody'n Liliaceae Juss. S.L. ta Amaryllidaceae Jaume St.-Hil. flory` Zakarattya // Dy'sertaciya na zdobuttya vchenogo stupenya kandy'data biologichny'x nauk. Uzhgorod, 2016. 374 c. (in Ukrainian).
34. Kish R.Ya. Porivnyal'ny'j analiz karioty'piv predstavny'kiv rody'n Liliaceae Juss. S.L. ta Amaryllidaceae Jaume St.-Hil. flory` Zakarattya // Avtoreferat dy'sertaciyi na zdobuttya vchenogo stupenya kandy'data biologichny'x nauk. Uzhgorod, 2016 a. 24 c. (in Ukrainian).
35. Komar A.V. Drevny'e mad'yary Etel'keza: perspekty'vy y'sledovany'j // Arхеologiya i davnya istoriya Ukrayiny`: Zb. nauk. pr.. – K.: IA NAN Ukrayiny`, 2001. Vy'p.7. S. 21-78. (in Russian).
36. Koty'goroshko V. Verxnye Poty'ssya v davny'nu.1 000 000 rokiv tomu – X storichchya n.e. Uzhgorod: Karpaty`, 2008. 432 s. (in Russian).
37. Lelekach M. M. Progres zakriplennya zakarpats'kogo selyanstva v XIV – XV st. // Naukovi zapy'sky` Uzhgorod's'kogo universy'tetu. T. XXIX: Istorya Zakarpattya. Uzhgorod, 1957. – S. 3-38. (in Russian).
38. Le Rua Ladyury` Э. Y'story'ya kly'mata s 1000 goda. L.: Gy'drometeorology`cheskoe y'zdatel'stvo, 1971. 281 s. (in Russian).
39. Luky'na S.G. Avarsky'j kaganat v sy'steme socy'opoly'ty'chesky'x y` yetnokul'turny'kh processov epoxy` rannego srednevekov'ya // Avtoreferat dy'ssertacy'y` na soy'skany'e uchenoj stepeny` kandy'data y'story'chesky'x nauk. Y'zhevsk, 2006. 26 s. (in Russian).
40. Maksy'my'shy'nezh V. Y'story'ya pravoslavnoj cerkvy` v Karpatskoj Rusy`: Monografyya. Uzhgorod: Lira, 2004. 160 s. (in Russian).
41. Magy'str Rogery'j. Gorestnaya pesn` ob razorenny'y` Vengerskogo korolivstva tataramy`: per. s lat. / Dosaev A.S. Spb: DMY`TRY`J BULANY`N, 2012. 304 s. (in Russian).
42. Mis'kov I., Fedak-Veresh M. Zamky` Zakarpattya // Zakarpattya avtenty'chne. Audiovizual'na versiya mizhnarodnogo dovidny'ka Zakarpattya. Xto ye xto. Vy'dannya druge // <https://who-is-who.ua/allbook>. (in Ukrainian).
43. My'govy'ch I. Religiya i cerkvy` v nashomu kraji. Uzhgorod, 1993. 112 s. (in Ukrainian).
44. Nemet P. Zrujnovani seredn'ovichni monasty'ri, a takozh cerkvy`, shho zberegly'sya na Pidkarpatti // Seredn'ovichni cerkvy` vid Ty'sy` do Karpat. Shlyaxamy` seredn'ovichny'x cerkov u Sabol'chs'komu ta Berez'komu krayax i na Zakarpatti. – Nired'gaza: Color Pack. 2013. S.18-31. (in Ukrainian).
45. Pap, o. S. Istorya zakarpattya. T.1. Ivano-Frankivs'k: Nova Zorya, 2001. 500 s. (in Ukrainian).
46. Proxnenko I. Pro py'tannya pro detali poxoval'nogo obryadu pechenigiv Verxn'ogo Poty'ssya// Istory'chni studiyi. Problemy` davn'oyi i seredn'ovichn'oyi istoriyi ta etnologiyi. Uzhgorod: Goverla, 2007. Vy'pusk 4. S.45-52. (in Ukrainian).
47. Proxnenko Y`. K voprosu o plemennoj atry'bucyy` kochevny'chesky'x drevnostej Verxnegogo Poty's'sya X v. n.e. // Naukovy'j i my'stecz'ky'j shlyax Fedora Potushnyaka: Materialy` mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi, pry'svyachenoyi 100-richchyu z dnya narodzhennya vy'datnogo ukrayins'kogo py's'menny'ka i vchenogo / Uporyadny'k Igor Lixtej. Uzhgorod: Poligrafcentr «Lira», 2010. S. 410-420. (in Russian).
48. Sulejmanov O. Mova py's'ma. Pogyad v istoriyu – pro poxodzhennya py's'emnosti i movy` Malogo lyudstva: Per. z ros. K.: Yunivers, 2006. 480 s. (in Ukrainian).
49. Chornij V. Istorya Bolgariyi. L'viv: PAIS, 2007. 404 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

VERETSKI MOUNTAIN PASS AS A TRADE ROUTE

I. Miskov (Uzhhorod)

This article considers the problem of the Veretski mountain pass as a trade route in the Middle Ages. This mountain pass served as a military road for the nomads. Among the geographical locality, where the nomads could be, Chop-Barvinok-Nevitske- Nyzhni Vorota are distinguished. The researcher Roman Kish points to the penetration of the cariotypes of the Balkan cytotype from the Balkans and the Dakian way of migration of *Allium scorodoprasum* in the region of the East Carpathians and Central Europe. More than a thousand years ago, in the old times in "Zakarpattya" (Transcarpathia) the climate was unbearable for the permanent habitation of the nomads: Bulgarians(Bolgarians), Hungarians and others. Regarding the name of the sun for the Bulgars and Hungarians, the researcher O. Suleymanov believes that the symbols of the sun were chosen by the tribal emblems-protectors of the sun-worshippers. The names of the state signs were distributed to all people. This is one of the schemes of the formation of ethnonyms, very productive

in the era of first-hieroglyphic writing. The emblem and its name were copied in a variety of linguistic environments. The model of the "sunny eagle" ethnonym is typical of Bulgars and Hungarians. As for Veretsky itself, in ancient times, Olsha Veretsk (now Nyzhni Vorota, Volovets district, Transcarpathian oblast), they were as a pass, and then as a land, estate, village mentioned in the chronicle of Rogeria as a Russki pass in royal and state certificates of 1263, 1309 p., 1430, 1465. The researcher T. Legotsky reports that Veretsky was known from the XII century as an estate of the noble family Bez, and in the XIII century it was taken from Shimon, the Bankban, 's son-in-law in favour of Queen Gertrude. Then the estate belonged (1263) to Magister Aladar, the royal ambassador to Greece, where he represented the interests of the Hungarian kingdom, and later served as the court judge of the first wife of Hungarian King Charles I (Robert) Anjou (1308 - 1342). In 1309 the estate of Smitmiklos (Chinadievo), Svalyava (Zolna) and Veretsk (Veraske) became the property of Jacob, Aladar's son. In the end of the IX century, or might be later, the first trading post, and then a wooden-earthen fortification ("the mythical castle of Ung"), was formed in this region. This region was rich on salt and its mining was a state monopoly in the Hungarian kingdom. It is possible to assume, that the Veretski mountain pass could serve both as a military and a trade way through which salt was exported to other European kingdoms. But as a trade mountain pass, it begins to function in the times of the d'Anjou dynasty. This issue requires a further study.

Keywords: Veretski, mountain pass, nomads, researcher, ethnonym, climate, salt, castle of Ung, «Zakarpattya (Transcarpathia).

ІЛЮСТРАЦІЇ

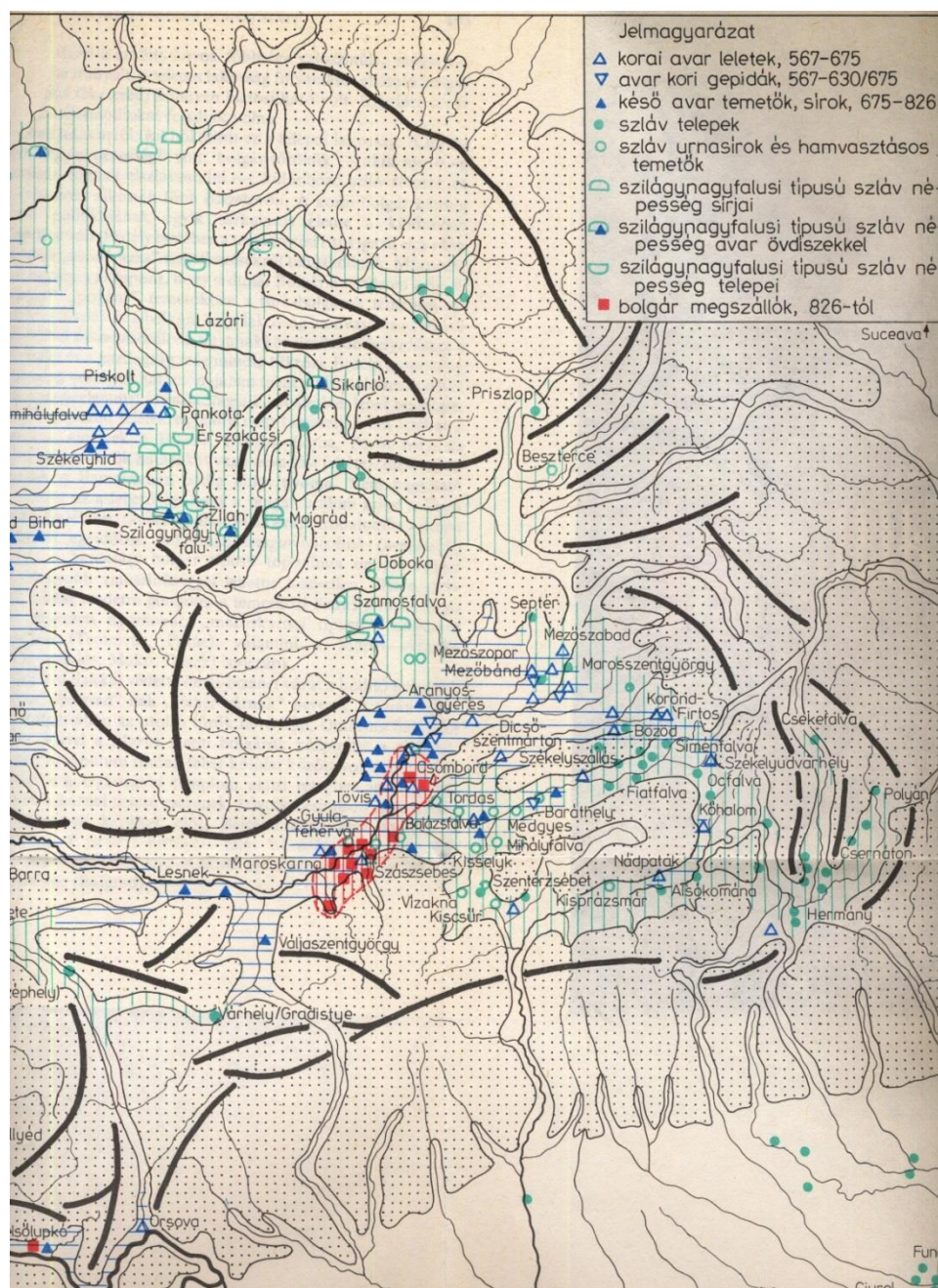

Рис. 1. Фрагмент карти Трансільванії 567-895 рр. [6, old. 192-193].

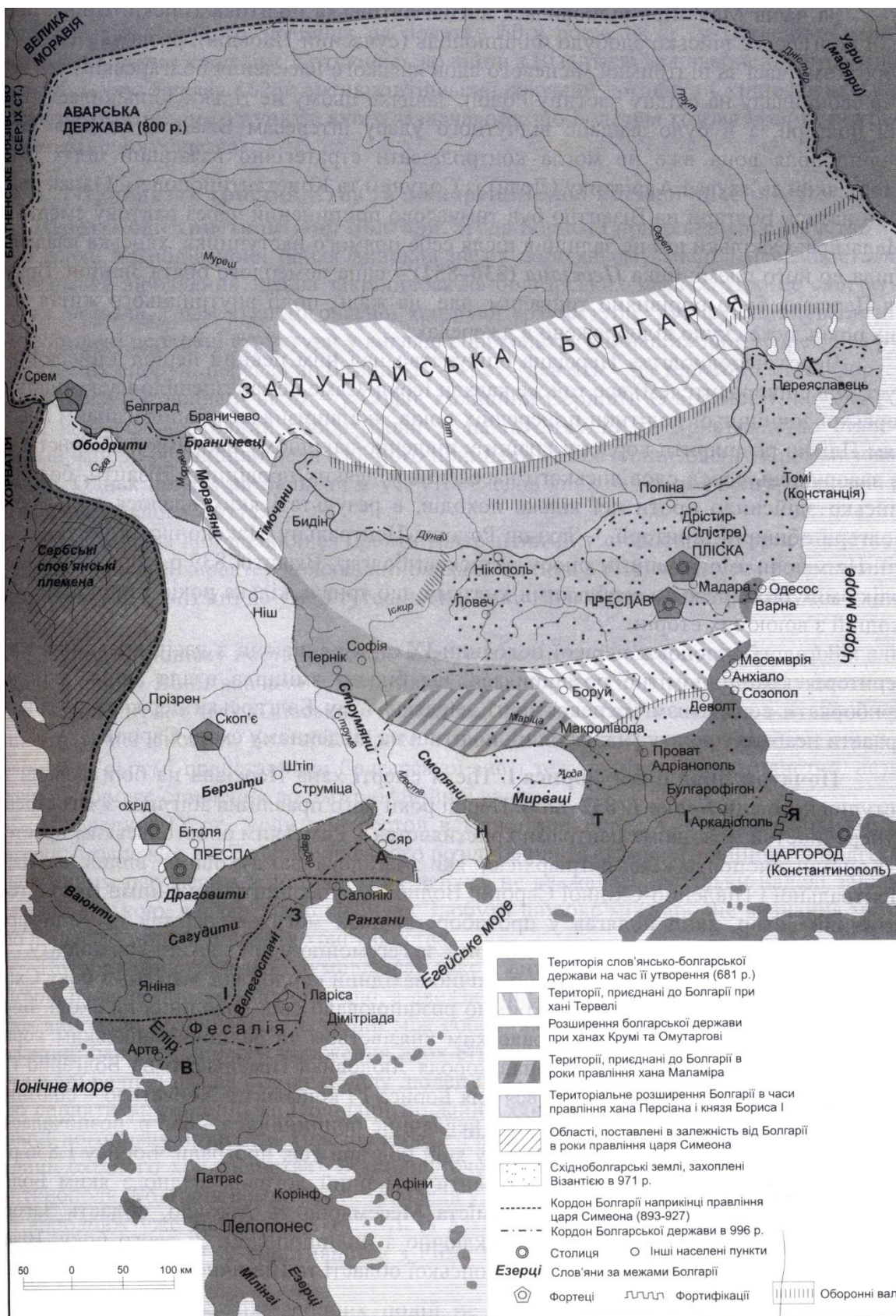

Рис. 2. Перша Болгарська держава VII-початок XI ст. [49, с. 43].

Рис. 3. Монета, що походить з Іллірійської Апполонії (II ст. до н.е.) [25, с. 33].

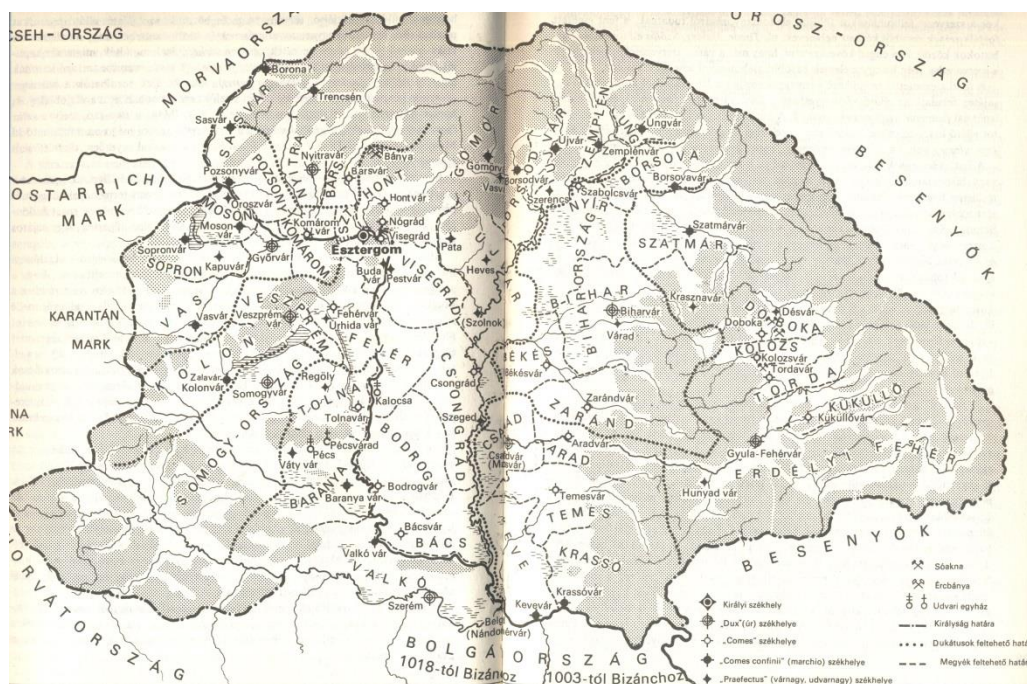

Рис. 4. Замкові та прикордонні комітати Угорського королівства за короля Іштвана I [9, old. 206-207].